

Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčia: prototipo ir autoriaus problema

Auksė Kaladžinskaitė-Jocienė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

kaladzinskaite.aukse@gmail.com

Straipsnis skirtas unikalaus vėlyvojo baroko architektūros kūrinio – Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios – prototipo ir autorystės klausimui. Vienabokščio bažnyčios fasado architektūrinis sprendimas išskirtinis ne tik Vilniaus, bet ir visos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVIII a. sakralinės architektūros kontekste. Fasado kompozicinis savitumas žadina norą išsiaiškinti galimą pirmavaizdį ir projekto autorių. Tyrimui susiklostė nepalankios sąlygos – istorinių dokumentų, sutarčių, sąskaitų knygų neišlikę, nėra duomenų apie statybos ir dekoravimo darbus atlikusius meistrus. Siekis nustatyti išskirtinės architektūros bažnyčios projektuotoją istoriografijoje suformavo situaciją, kai autorystė buvo priskirta neturint argumentuoto istorinio ar stilistinio pagrindimo. Straipsnyje istorinio ir meninio konteksto pagrindu aptariamas statinio prototipo klausimas. Remiantis istoriografija, archyviniais šaltiniais, stilistine analize nagrinėjama, kuris iš XVIII a. antrame ketvirtyje Vilniuje dirbusių architektų galėtų būti laikomas Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios projekto sumanytoju.

Reikšminiai žodžiai: XVIII a., Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčia, vėlyvojo baroko architektūra, prototipas, autorystė, architektai.

1. Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios fasadas, Auksės Kaladžinskaitės nuotrauka, 2022

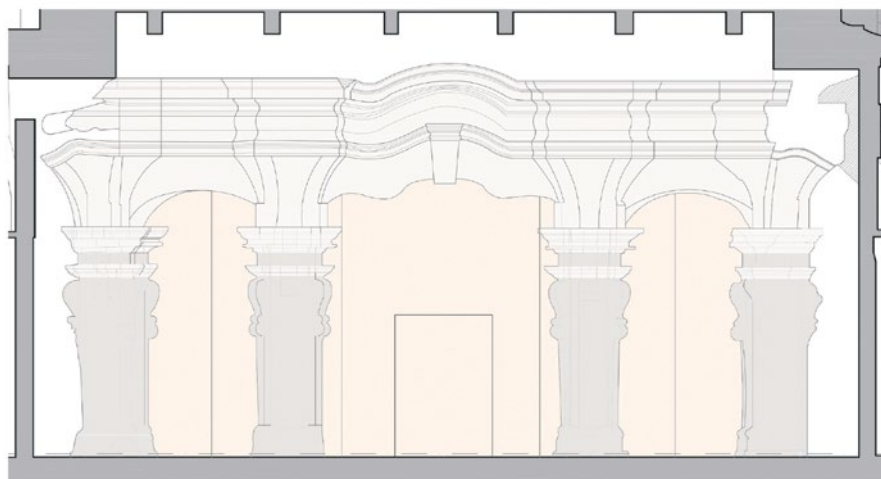
Façade of the Church of Our Lady of Consolation in Vilnius, photo by Auksė Kaladžinskaitė, 2022

Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios architekto paiešką perkeltine prasme galima laikyti istoriniu detektyvu. Kiekvienas detektyvas savo darbą pradeda nuo įvykio laiko ir aplinkybių patikslinimo, faktų ir įkalčių surinkimo, galimų „įtariamųjų“ sąrašo parengimo. Šio architektūrinio detektyvo atveju operuojama tokiais duomenimis: yra objektas, žinomas (ar patikslinamas) statybos laikas, nuspėjamas galimas pirmavaizdis, o svarbiausia, yra net keli autorystę „įtariamieji“ asmenys. Renkant ir nagrinėjant „įkalčius“ bus bandoma atpaužinti suveltą atribucijos siūlą kamuolį (arba dar labiau jį sunarplioti...).

Vilniaus baroko mokyklos kontekste augustinų Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčia yra ypatingas objektas [1 il.]. Stačiakampio plano, trinavė bazilika su vienu penkių tarpsnių bokštu priekyje išsiskiria Vilniaus vėlyvojo baroko architektūros panoramoje. Įspūdingu fasadu bažnyčia išsiskiria ne tik Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK), bet visos Abiejų Tautų Respublikos (toliau – ATR) vėlyvojo baroko architektūros kontekste. Pastato fasado kompozicinis akcentas – plastiškas, į viršų ritmingai siaurėjančių penkių tarpsnių bokštas, vainikuotas profiliuotu šalmu. Kiekvieno tarpsnio piliastų ir kolonų grupės, bokštą skaidantys banguoti karnizai, plastiška trečio tarpsnio jungtis su vidurinės navos tūriu kuria veržlumo, stiebimosi į viršų efektą. Vėlyvojo baroko interjeras sunaikintas XIX amžiuje. Iš vidaus architektūrinių detalių liko tik menki likučiai. Paminėtinas vargonų choro balkonas su išlenkto, laužyto profilio parapetu, remiamas sudėtingo kontūro į viršų plėtėjančių piliorių ir piliastų [2 il.]. Šis vargonų choras savo struktūra ir plastika yra vienas sudėtingiausių ir išraiškingiausių visoje LDK¹. Tai dar vienas išskirtinis bažnyčios bruožas, kuris galėtų pasitarnauti papildomu įrankiu projektavusiam architektui identifikuoti.

Augustinų vienuolyno archyvas kartu su visais bažnyčios statybos dokumentais yra prarastas. Neišlikę ir kiti to laiko rašytiniai šaltiniai, kuriuose būtų žinių apie bažnyčios ir vienuolyno statybos aplinkybes bei dirbusius meistrus. Archyvinių dokumentų stygius paaiškina, kodėl šios

1 1859 m. vargonai perkelti į Vilniaus arkikatedrą baziliką.

2. Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios vargonų choro brėžinys, in Aušra Gervienė ir Viktorija Siverskaja, *Priešprojektiniai pasiūlymai*, 2020

Drawing of the organ choir of the Church of Our Lady of Consolation in Vilnius

bažnyčios ir vienuolyno istorijos tyrimai tokie skurdūs, o architekto identifikavimas klaidžioja prielaidų labirinte.

Tiksli bažnyčios statybos pradžia nežinoma. Istoriografijoje įsitvirtino teiginys, kad ji pradėta statyti 1746 m., baigta apie 1768 m.² Baigimo data nustatyta remiantis bažnyčios pašventinimo faktu³. Reikia paminėti, kad, siekiant išsiaiškinti projekto autorių, pastato pastatymo laikas, darbų pradžia ir trukmė yra labai svarbūs.

Augustinų bažnyčios rėmėjo, LDK instigatoriaus, pasiuntinio, Tendziogalos tėvūno Kazimiero Dominyko Krulikovskio (Kazimierz Dominik Królikowski, m. apie 1738) testamentas⁴, kurį atrado, tačiau plačiau neatskleidė dailės istorikas Vladas Drėma⁵, ne tik patikslina bažnyčios statybos

2 Juzefas Ignacas Kraševskis, *Vilnius nuo jo pradžios iki 1750*, t. 2 (Vilnius: Mintis, 2017), 353; *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas* (Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988), 442–443; *Lietuvos architektūros istorija: nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, t. 2 (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994), 138–139; Vladas Drėma, *Dingęs Vilnius* (Vilnius: Versus aureus, 2013 (antroji pataisyta laida)), 176.

3 Bažnyčia vyskupo sufragano Tomo Ignoto Zienkovičiaus pašventinta 1768 m. birželio 26 d.

4 Tadeusz Wasilewski, „Królikowski Kazimierz Dominik“, in *Polski słownik biograficzny*, t. 15, red. nauk. Zofia Kozłowski [ir kt.] (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1970), 374–375.

5 Vladas Drėma, *Vilniaus bažnyčios* (Vilnius: Versus aureus, 2007), 16.

etapą, jį paankstindamas, bet ir suteikia vertingos informacijos apie bažnyčios mecenatą ir jo solidžią fundaciją⁶. Testamentas sudarytas 1738 m. birželio 18 d., o birželio 21 d. patvirtintas LDK vyriausiojo tribunolo kanceliarijoje ir įtrauktas į aktų knygas. Išreikšdamas paskutinę valią testatorius pageidavo būti palaidotas Vilniaus augustinų bažnyčioje Savičiaus gatvėje, o jai atstatyti iš pagrindų (*de nova radice erygować zaczęto*) skyrė 20 000 lenkiškųjų auksinų, iš kurių 8000 auksinų jau buvo išmokėta⁷. Dar 4000 auksinų padovanota vienuolyno poreikiams. Dokumente užsimenama, kad darbai jau buvo pradėti ir su testatoriumi suderinti. Minima, kad testamentą vykdytojais įpareigojami likusius 16 000 auksinų atgauti iš testatoriaus skolininkų ir išmokėti augustinų vienuolynui. Testamentas nesuteikia aiškios informacijos, ar 1738 m. jau buvo parengtas projektas, padėtas kertinis akmuo ir pradėtas pamatų klojimas, todėl tik su išlyga šią datą galima laikyti bažnyčios statybos pradžia⁸. Dėl įvairių nepalankiai susiklosčiusių aplinkybių statyba galėjo būti pradėta ir kiek vėliau. Mecenato pageidavimas būti palaidotam bažnyčios kriptoje realizuotas senosios nugriautos (sudegusios ir išardytos?) bažnyčios vietoje įrengiant laidojimo kriptą, pati bažnyčia buvo pastatyta kiek vėliau. Tai patvirtina ir architektūros natūriniai tyrimai, kurių metu buvo nustatyta statinio istorinė raida⁹. Našlė Liudvika iš Oginskių (g. apie 1680–m.), LDK pastalininko Leono Kazimiero Oginskio (1658–1700) dukra, galėjo kontroliuoti mecenato valios vykdymą: stebėti lėšų naudojimą, bažnyčios statymo eigą, projekto atitikimą velionio norams.

Atliekant tyrimą pavyko patikslinti ir bažnyčios statybos užbaigimo laiką. 1758 m. ji jau buvo pastatyta ir funkcionuojanti¹⁰. 1761 m. sostinėje vyko trijų augustinų eremitų ordino palaimintųjų įvedimo į Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčią išskilmės. Šis įvykis paminėtas tų pačių metų

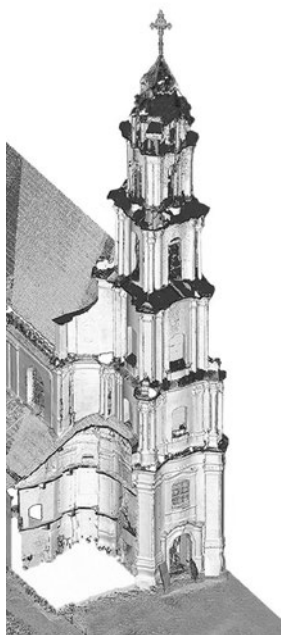
6 Kazimiero Dominyko Krulikovskio testamentas, LVIA, SA 4282, l. 1–15.

7 Veikiausiai senoji augustinų bažnyčia sudegė 1737 m. gaisro metu.

8 Testamentą tekste užsimenama, kad bažnyčios statyba jau vyksta, tačiau ar jau buvo parengtas projektas ir pakloti pamatai, ar vyko tik senųjų, gaisro pažeistų mūrų ardymo darbai bei paruošiamieji grunto darbai, matavimai ir statybinių medžiagų ruošimas, neaišku. Galbūt omeny turėtas tik kriptos, skirtos testamentą autoriui, įrengimas.

9 Robertas Zilinskas, *Vilniaus augustinų vienuolyno statinių ansamblio Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčia 1093 ir jos aplinka Savičiaus g. 15. Atkastų fragmentų architektūros tyrimai* (2021), PRI, AD/21/04-PD, l. 4.

10 Tai liudija įrašas Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios metrikų knygoje, LVIA, f. 604, ap. 10, b. 8, l. 126v.

3. Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios pirminio tūrio 3 D vizualizacija, in Stefano Bertocci, Andrea Arrighetti, Andrea Lumini, and Federico Cioli, „Multidisciplinary study for the documentation of the Ramintoja Church in Vilnius. Development of 3D models for virtualization and historical reconstruction“, *Disegnarecon*, Vol. 14, no. 27 (2021)

3D visualisation of the original volume of the Church of Our Lady of Consolation in Vilnius

laikraščio *Kuryer Litewski* 24 numeryje. Tai progai atminti Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvėje buvo išleista knyga, kurioje aprašyta iškilminga procesija ir šventinė bažnyčios puošyba¹¹.

Apie 1790–1810 m. bažnyčios fasadas buvo rekonstruotas. Abipus bokšto pastatyti du priestatai: dešinėje pusėje Viešpaties Jėzaus koplyčia, kairėje – lobyno ir bibliotekos patalpos. Perstatymo, kuris pakeitė pirminį bažnyčios fasado charakterį, faktą patvirtina architektūriniai tyrimai¹². Architektūriniai stilistinės raidos tyrimai atskleidžia statybos ir rekonstrukcijos etapus, buvusią pirminę bažnyčios fasado struktūrą. Jais remiantis buvo atkurtas pirminis bažnyčios fasado vaizdas [3 il.]¹³. Veikiausiai dėl praktinių

11 Liepa Gričiūtė-Švėrebiienė, *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje* (Vilnius: VDA, 2011), 190–194.

12 Evaldas Purlys, *Vilniaus augustinų vienuolyno statinių ansamblio Švč. Mergelės Marijos Ramintojos architektūros tyrimai*, PRI, 20-40-PD-T.1, žiūrėta 2022 m. balandžio 5 d., <https://bendryste.lt/pastato-tyrimai/>.

13 Florencijos universiteto mokslininkai Giovanni Minutoli, Andrea Arrighetti, Andrea Lumini, Federico Cioli ir Beatrice Taddei 2018 m. naudodamiesi pažangiais skaitmeninio tyrimo būdais ir prietaisais ištyrė galimus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos statybos ir rekonstrukcijų etapus, atliko būklės vertinimą, remdamiesi fotogrametriniais, morfometriniiais matavimais atkūrė pirminį bažnyčios fasado trimatį erdvinį vaizdą. Tyrimo rezultatų viešas pristatymas, žiūrėta 2022 m. balandžio 5 d., <https://www.youtube.com/watch?v=->

sumetimų kilęs priestatų poreikis suardė pirminį bažnyčios fasado sumanymą, jis prarado savo vizualinį ekspresyvumą ir plastiškumą. Bažnyčios prieangį formuojantys kvadratinio plano priestatai sugriovė architektūrinės raiškos priemonėmis kuriamą idėją – pabrėžti vertikale, išgauti dinamiką bei erdvės skrodimo įspūdį.

Prototipas

Sakraliniai statiniai, kurių pagrindinio fasado centrinėje ašyje įkomponuota varpinės dominantė, buvo paplitę Renesanso epochoje¹⁴, tačiau brandžiojo baroko laikotarpiu katalikų sakralinių pastatų architektūroje jau buvo retai sutinkami, išskyrus tam tikrus Bavarijos, Bohemijos regionus, kur dėl vyraujančių vienabokščių evangelikų liuteronų sakralinių statinių įtakos toks katalikų bažnyčios architektūros fasado sprendimas dažniau sutinkamas. XVIII a. pirmoje pusėje Vidurio Europos regionuose (ypač Bavarijoje) fiksuotas vienabokščių katalikų bažnyčių tipo gausėjimas. Verta paminėti kelis ryškesnius pavyzdžius, kaip kad Eichlbergo piligrimų Švč. Trejybės (statyta 1697–1711), Laksenburgo (Laxenburg) Šv. Kryžiaus Išaukštinimo (1703–1724), Diuršteino (Dürnstein) reguliariųjų kanauninkų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų (1710–1725), Steinhauseno (Steinhausen) Šv. Petro ir Pauliaus (1728–1733), Klužo-Napokos (Cluj-Napoca) pranciškonų Švč. Mergelės Marijos Snieginės (1728–1745), Tryro Šv. Paulino (1734–1753) bažnyčias ir kt. Protestantų vienabokščių bažnyčių tradicijas tęsė Karaliaučiaus evangelikų reformatų (*Burkirche*, 1690–1701, pirminis projektas liko nerealizuotas, nepristatyti viršutiniai varpinės tarpsniai), Berlyno parapiinė (1712–1715, Potsdamo Įgulos (1733–1735, neišlikusi, šiuo metu atstatoma) bažnyčios. Vidurio Europos XVIII a. architektūros raidoje vienabokščių fasadų kulminaciją žymi 1738 m. Drezdene pradėta statyti Švč. Trejybės katedra. Vienabokščių bažnyčių raida atskleidžia pagrindinės fasado vizualinės

jBz-DMFJCfM. Tyrimų medžiaga paskelbta: Stefano Bertocci, Andrea Arrighetti, Andrea Lumini, and Federico Cioli, „Multidisciplinary study for the documentation of the Ramintoja Church in Vilnius. Development of 3D models for virtualization and historical reconstruction“, *Disegnarecon*, Vol. 14, No. 27 (2021): 1–16, doi: 10.20365/disegnarecon.27.2021.13.

- 14 LDK katalikų, protestantų ir unitų renesansinių bruožų turinčios architektūros pavelde taip pat sutinkamas vienabokštės bažnyčios tipas. Pavyzdžiui, gynybinę paskirtį turėjusi Zaslavlio evangelikų liuteronų bažnyčia, Šiaulių Šv. Petro ir Pauliaus katedra, Kruonio bazilijonų Švč. Mergelės Marijos Angelų Karalienės, Kretingos bernardinų Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai, Veliuonos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios.

dominantės – varpinės – formų evoliuciją, nuo nedidelių bokštelių iki sudėtingų konstrukcinių sprendimų, leidusių pasiekti didelį aukštį, išlaikant silueto grakštumą ir tūrio ažūriškumą, taip pabrėžiant pastato pagrindinio tūrio ir fasado kontrastą, akcentuojant dinamizmą, veržimosi į priekį efektą.

Europoje vykusią architektūros tendencijų vienalaikis žymuo LDK buvo 1712–1714 m. Bresto seniūno Jono Fridrycho Sapiegos lėšomis atlikta Kodienio parapiinės Šv. Onos bažnyčios rekonstrukcija, kurios metu pastatytas naujas fasadas su centrinėje ašyje įkomponuotu tritarpiniu bokštu.

Kitas reikšmingas vienabokščių bažnyčių tipo plitimo liudijimas LDK pašonėje, Palenkės vaivadijoje, – Semiatyčių Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios fasado 1727–1737 m. rekonstrukcija, fasado centrinėje ašyje pristačius bokštą. Rekonstrukciją finansavo Palenkės vaivada Mykolas Juozapas Sapiega, atliko architektas Carlo Antonio Maria Bay (1678–1741/42)¹⁵.

Akivaizdu, kad ši sakralinės architektūros tendencija padarė įtaką ir Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios vizualinės koncepcijos sumanytojams. XVIII a. viduryje bažnyčia pati tapo sekimo objektu. XVIII a. antroje pusėje LDK buvo pastatytos kelios vienabokštės šventovės, kurias galima laikyti Vilniaus Šv. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios replikomis. Paminėtinos Lyskavos misionierių Švč. Trejybės (1763–1785, XIX a. I p. bažnyčios bokštas perstatytas) [4 il.] bei Drujos bernardinų Švč. Trejybės bažnyčios (1763–1779)¹⁶.

15 Jakub Sito, „Carlo Antonio Maria Bay“, in *Słownik architektów i budowniczych środowiska Warszawskiego XV–XVIII wieku*, red. nauk. Paweł Migasiewicz [ir kt.] (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2016), 42. Verta paminėti, kad iš Tičino kantono Magliaso vietovės kilęs architektas vykdė ir Varšuvos augustinų vienuolyno užsakymus: 1715–1736 m. pastatė Šv. Martyno bažnyčią, 1736–1737 m. parengė pagrindinio altoriaus projektą ir koordinavo dekoravimo darbus (1944 m. bažnyčia sugriauta, pokariu atstatyta). Carlo Antonio Maria Bay dirbo garsiausioms ATR giminėms: Sanguškoms, Seniavskiams, Radviloms, Sapiegoms, Potockiams ir kt. Jo veikla fiksuota Varšuvoje, Semiatyčiuose, Balstogėje, Liubline, Lovičiuje. Įdomi istorinė detalė, kad jam mirus (tiksli mirties data ir vieta nežinoma) Lenkijos augustinų provincijos provincijolas Mikołajus Wodziński 1742 m. liepos 7 d. provincijos bažnyčiose paskelbė visuotinį votyvinių mišių laikymą, taip pat ir už velionio Karolio Bay'aus sielą: „od poprzedniej kapituły [...] Karola Baya, architekta kościoła i dobrodzieja [warszawskiego konwentu].“ Ibid., 40–42.

16 Yra nuomonių, jog Drujos bernardinų Šv. Trejybės bažnyčia yra sekimo Semiatyčių Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia pavyzdys; Dorota Piramidowicz, *Feniks świata litewskiego: fundacje i inicjatywy artystyczne Kazimierza Leona Sapiehy (1609–1656)* (Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 2012), 60–67.

4. Lyskavos misionierių Švč. Trejybės bažnyčia, Vytauto Balčyčio nuotrauka, 2010

Missionary Church of the Holy Trinity in Lyskovo, photo by Vytautas Balčytis, 2010

Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios fasado išskirtinumas kelia klausimą, kas galėjo būti tokio novatoriško projekto prototipu? Įvertinant išskirtinių baroko epochos architektūros projektų kopijavimo faktą, kurį galima pavadinti tiražavimo su finansinių galimybių nulemtais pakeitimais mada, pirmiausia dera prototipo ieškoti tarp ATR valdovų dvaro architektų kūrinių, kurie įkvėpdavo ne vieną to meto šalies užsakovą ar statytoją. Jau pirmieji Vilniaus vėlyvojo baroko architektūros tyrinėtojai įžvelgė pastebimą Drezdeno Švč. Trejybės katedros [5 il.] fasado architektūrinio sprendimo įtaką¹⁷. Todėl vertėtų aptarti šios bažnyčios, kuri atliko pagrindinės ATR valdovų dvaro šventovės bei amžinojo poilsio vietos funkciją, sukūrimo aplinkybes. Statybos užsakovas buvo Lenkijos karalius, Lietuvos didysis

17 Marian Morelowski, *Znaczenie baroku wileńskiego XVIII stulecia. Studia nad dawną sztuką wileńską* (Wilno: Nakładem autora, 1940), 18, 30.

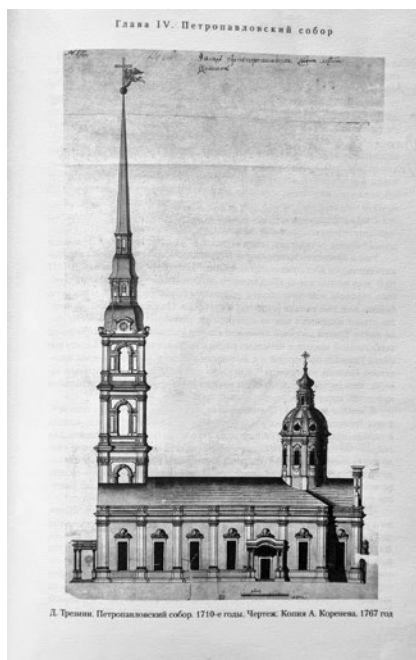
5. Drezdeno Švč. Trejybės katedra, Heinzo-Josefo Lückingo nuotrauka, 2011, in wikimedia

Cathedral of the Holy Trinity in Dresden, photo by Heinz-Josef Lücking, 2011

kunigaikštis, Saksonijos kurfiurstas Augustas III. 1738 m. pradėto statyti pastato projektą ir statybos darbų priežiūrą atliko karališkojo dvaro aplinkos architektas Gaetano Chiaveri (1691/1692 Romoje – 1770 Folinje)¹⁸. Analizuojant šio architekto gyvenimo ir kūrybos vingius, galima įžvelgti, kaip tam tikros kultūrinės patirtys, architektūrinės idėjos, cirkuliavusios sociokultūrinėje aplinkoje, sklido tarp kūrėjų ir valstybių, apčiuopti tuos kanalus, kuriais Drezdeno katedros projekto idėja galėjo pasiekti Vilnių. Chiaverio karjera įdomi ir spalvinga. Prasidėjo 1718 m., kai drauge su architektu Nicolu Michetti (1675 Venecijoje – 1758 Romoje)¹⁹, kaip jo asistentas, buvo pasamdytas darbui Rusijos valdovo dvare. Verbavimo funkciją atliko Petro I pasiuntinys ir „meno agentas“ Jurijus Kologrivovas (Кологривов), dailės

18 Piotr Ługowski, „Chiaveri Gaetano“, in *Słownik architektów*, 96–103; Rose Wishnevsky, „Gaetano Chiaveri“, in *Dizionario Biografico degli Italiani*, Vol. 24 (Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana, 1980), žiūrėta 2022 m. balandžio 2 d., https://www.treccani.it/enciclopedia/gaetano-chiaveri_%28Dizionario-Biografico%29/.

19 Filippo Vignato, „Nicola Michetti“, in *Dizionario Biografico degli Italiani*, Vol. 74 (Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 2010), žiūrėta 2022 m. balandžio 2 d., https://www.treccani.it/enciclopedia/nicola-michetti_%28Dizionario-Biografico%29/.

6. Sankt Peterburgo Šv. Petro ir Paulius soboro brėžinys, Domenico Trezzinio projekto kopija, in Константин Малиновский, Доминико Трезини, Санкт-Петербург: Крига, 2007

Drawing of the Cathedral of St. Peter and Paul in Saint Petersburg

kūrinių įsigijimo ir menininkų paieškos tikslu specialiai išsiųstas į Italiją. Pirmas Nicolai Michetti ir Gaetanui Chiaveriui pavestas darbas buvo Kadriorgo rūmų Taline statyba. Po poros metų Chiaveri kaip savarankiškas profesionalas dirbo Sankt Peterburge ir Maskvoje²⁰. Dalyvaudamas įgyvendinant imperatoriaus urbanistines idėjas, bendradarbiavo su kitais italų architektais, su kuriais palaikė ne tik profesinius, bet ir bičiuliškus ryšius²¹, pavyzdžiui, Domenicu Trezziniu (1670 Astano – 1734 Sankt Peterburge)²². Neabejotinai jam buvo gerai žinomas to meto Rusijos architektūros „avangardas“ – XVIII a. pradžioje Trezzinio suprojektuota Maskvos Archangelo Gabrieliaus cerkvė, dar kitaip vadinama Menšikovo bokštu²³, Sankt Peterburgo Šv. Petro ir Paulius soboras [6 il.], kurių fasadų centrinėje ašyje sukomponuotos

20 Ługowski, „Chiaveri Gaetano“, 96–97.

21 Bičiuliškus ryšius palaikė ne tik su italų architektais, bet ir su kitų tautybių katalikų meistrais bei jų šeimos nariais. Tai liudija Sankt Peterburgo Šv. Kotrynos Aleksandrietės bažnyčios, prie kurios telkėsi užsieniečių katalikų bendruomenė, krikšto metrikų knyga, ЦГИА СПб, f. 347, ap. 1, b. 31, l. 13v, 26v, 28, 28v.

22 Nicola Navone, „Domenico Trezzini“, in *Dizionario Biografico degli Italiani*, Vol. 96 (Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 2019), žiūrėta 2022 m. balandžio 2 d., https://www.treccani.it/enciclopedia/domenico-trezzini_%28Dizionario-Biografico%29/.

23 1723 m. Archangelo Gabrieliaus cerkvės bokštas sudegė. XVIII a. pabaigoje atstatytas bokštas jau buvo žemesnis ir kresnesnių formų.

varpinės²⁴, bei 1721–1722 m. Michetti parengtas drąsus inžinerinis sprendimas – Kronštato švyturio projektas²⁵. Tai buvo ambicingi, drąsūs projektai²⁶. Taikyti konstrukciniai sprendimai leido pasiekti didelį aukštį, išlaikant proporcijų grakštumą, išgaunant statinio lengvumo, ažūriškumo išpūdį. Galbūt Chiaverio profesinė patirtis, įgytos teorinės ir praktinės žinios, drauge dirbusių tėvynainių įtaka inspiravo norą suprojektuoti panašios įtaigos ir mastelio architektūros kūrinių. Bandymų sukurti kažką išskirtinio būta dar Rusijoje, tačiau tie sumanymai nebuvo įgyvendinti²⁷.

Petro I mirties paženklinta imperatoriaus protekcijos netektis, pakitusi vidinė dvaro atmosfera išklubino Chiaverio pozicijas imperijos architektų olimpe. 1727 m. jis buvo atleistas. 1728 m. architektas grįžo į Italiją ir pasinaudodamas seniau užmegztais kontaktais ėmė ieškotis naujos darbo vietos. Ryšiai su įtakingais italų kilmės diplomatais padėjo pelnyti naują postą ir įsilieti į Saksų dvaro aplinką²⁸. 1732 m. Chiaveri gavo tarnybą

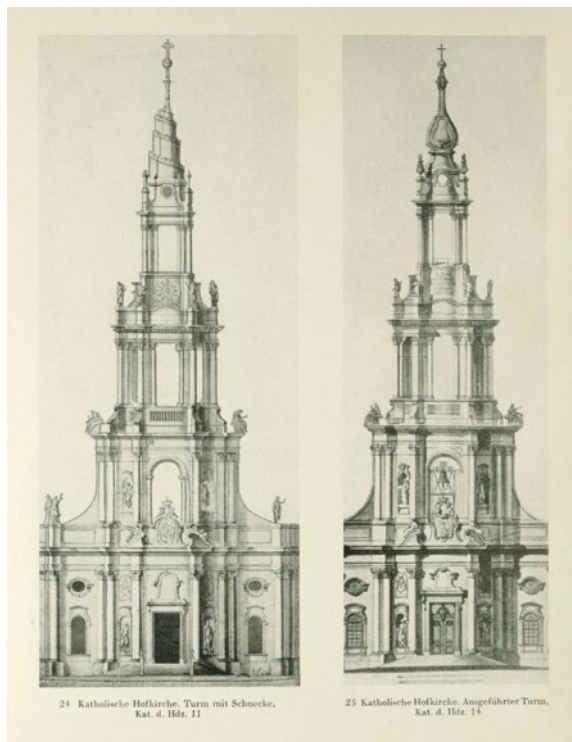
24 Константин Малиновский, Доминико Трезини (Санкт-Петербург: Крива, 2007), 26–28, 135, 183.

25 Švyturys turėjo būti pastatytas virš kanalo, o pro plačią bokšto arką, kurios atramos rėmėsi į skirtingas kanalo pusėse, turėjo tilpti praplaukiantys laivai. Statiniui pamatai buvo pakloti, tačiau dėl nepalankiai susiklosčiusių aplinkybių projektas nebuvo realizuotas. Projekto fasado ir pjūvio brėžiniai išlikę, saugomi Rusijos valstybiniame Ermitažo muziejuje; <https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/02.+drawings/241535>.

26 Manoma, kad caro, vėliau imperatoriaus Petro I architektūros, dailės estetinis ir meninis skonis, aistra pastatų kompozicijoje dominuojančioms bokštų smailėms ir špiliams susiformavo 1697–1698 m. diplomatinių kelionių po Europą metu. Jis domėjosi mechanikos, hidraulikos naujovėmis, inžineriniais statiniais, išpūdį jam paliko Rytų Prūsijos, Nyderlandų protestantų sakralinė architektūra, Londono St. Mary-le-Bow, Rygos Šv. Petro bažnyčios, radusios atgarsį vėlesniuose jo paties architektūriniuose sumanymuose.

27 1722 m. imperatorės Jekaterinos I užsakymu atlikto Korostino (Коростын) Švč. Trejybės cerkvės projektą (projektas išlikęs, saugomas Vienoje, Albertinos meno muziejaus grafikos rinkinių kolekcijoje). Cerkvė turėjo būti unikalaus erdvinio sprendimo, lygiakraščio trikampio plano, su kupolu centre ir bokštais trikampio kampuose. Išraiškinga, plastiška fasadų forma konceptualiai ir genetiškai siejama su architekto Francesco Borrominio (1599–1667) kūryba. Projektas nebuvo realizuotas; Eberhard Hempel, *Gaetano Chiaveri. Der Architekt der katholischen Hofkirche zu Dresden* (Dresden: Wolfgang Jess Verlag, 1955), 16, 17; Ługowski, „Chiaveri Gaetano“, 102.

28 Tarpininkų ir protektorių vaidmenį atliko Varšuvos teatinių generalinis vikaras Gaetano Bellaviti, už Saksų dvaro ryšius su Italija atsakingas karališkasis sekretorius Giacomo Buzzzi, vienas įtakingiausių to meto ATR ir Saksonijos politinės arenos veikėjų Jacobas Heinrichas von Flemmingas, planavęs pavesti architektui savo Varšuvos rūmų projektą (sutartis nebuvo sutaryta dėl staigios užsakovo mirties 1728 m. balandžio mėn.); Ługowski, „Chiaveri Gaetano“, 97; Hempel, *Gaetano Chiaveri*, 25.

7. Nežinomų bažnyčių fasadų projektai, XVIII a. vid., in Eberhard Hempel, Gaetano Chiaveri. *Der Architekt der katholischen Hofkirche zu Dresden*, Dresden: Wolfgang Jess Verlach, 1955

Projects of unknown church façades, mid-18th c.

Augusto II dvare ir persikėlė į Varšuvą, kur įsitraukė į sostinės architektų ir dailininkų bendruomenę. Palaikė profesinius ir asmeninius ryšius su kitais italų kilmės Varšuvos architektais, pavyzdžiui, Giuseppe Giacomu Fontanu (1667 Mendrizijoje (Mendrisio) – apie 1739/1741 Varšuvoje). Fontana į Varšuvos architektų elito tarpą prasimušė jau XVIII a. pradžioje, tad Varšuvos miesto ir karališkojo dvaro aplinkoje jau buvo senbuvis. 1732 m. Chiaveri ir Fontana kartu buvo pakviesti vertinti valdovo nekilnojamąjį turimą ir atlikti Varšuvos gatvių matavimus naujam miesto planui, koordinuoti Varšuvos kanalų valymo darbus, atlikti kitus valdovo pavestus pavedimus. Į sostą įžengus Augustui III, Chiaveri ėmė sparčiai kopti karjeros laiptais. Įtakos tam turėjo Romos kurijos narys, filosofijos ir matematikos profesorius, rūmų kapelionas, Augusto III ir jo šeimos asmeninis nuodėmklausys, specialiai popiežiaus Klemenso XII skirtas šiai misijai ir turėjęs didelę įtaką valdovui, jėzuitas Ignazio Guarini, protegavęs architektą²⁹. 1736 m.

8. Nežinomos bažnyčios fasado projektas, XVIII a. vid., in Eberhard Hempel, Gaetano Chiaveri. *Der Architekt der katholischen Hofkirche zu Dresden*, Dresden: Wolfgang Jess Verlag, 1955

Projects of unknown church facades, mid-18th c.

Chiaveriui buvo pavesta parengti Varšuvos karališkųjų rūmų rekonstrukcijos projektą, nemažai kitų užduočių. Vykdydamas valdovo pavedimus nuo 1737 m. įsikūrė Drezdene, kur projektavo daug statinių, taip pat minėtą Šv. Trejybės katedrą³⁰, kurią realizuojant atspindėjo profesinėje praktikoje sugertos ir transformuotos Trezzinio bei Michetti techninės ir architektūrinės patirtys bei idėjos. Akivaizdu, jog Drezdeno Šv. Trejybės katedros, dar vadinamos Dvaro, arba Vetinų, bažnyčia, projektas susilaukė susidomėjimo ir pamėgdžiojimo, tai liudija projekto kopijų ir atmainų sklaida [7, 8 il.]

Vilnius tuo metu neprilygo šurmulingiems politinės ir ekonominės galios centrams, tokiems kaip Drezdenas, Varšuva ar Sankt Peterburgas, kur cirkuliavo didžiulės lėšos ambicingiems statiniams ir jų apipavidalinimui, meno kūrinių įsigijimui, telkėsi žymiausi ir geriausiai apmokami architektai ir dailininkai. Dosnus Saksonijos kurfiurstų Augusto II, o vėliau Augusto III išdas, kurį pildė ATR, sudarė sąlygas Saksonijos sostinės kultūriniam ir

30 Ługowski, „Chiaveri Gaetano“, 97–99.

ekonominiam pakilimui. Valdovo dvaro aplinka diktavo madas ir didžia dalimi formavo Lenkijos ir Lietuvos aristokratijos estetinį suvokimą ir kultūrinius interesus³¹. Neabejotinai Drezdeno Švč. Trejybės katedra, kaip ir kiti išskirtiniai to meto architektūros statiniai, darė įspūdį architektūros vartotojams, stimuliuo kitų projektuotojų kūrybinį potencialą, produkavo projekto atmainas. Galima spėti, jog ir Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios statybos mecenatas Kazimieras Dominykas Krulikovskis ir bažnyčios architektas ne tik girdėjo ar žinojo apie ambicingą architektūros projektą³², bet valdovo dvaro aplinkoje galėjo matyti projekto brėžinius arba jo kopijas.

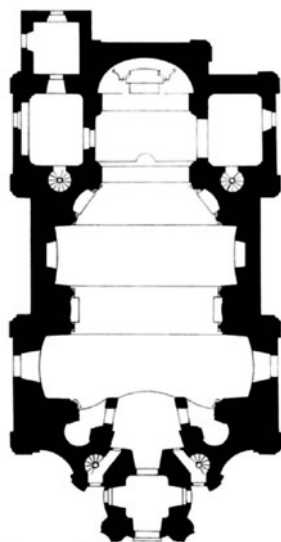
Aptarus galimą Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios architekto kūrybinio įkvėpimo šaltinį, nederama pamiršti visiems baroko kūrėjams poveikį dariusios Italijos³³. XVIII a. architekto edukacijos programoje, greta bazinių statybos technologijų, matematikos, geometrijos, piešimo, topografijos ir t. t. žinių, buvo studijuojami klasikinės architektūros traktatai, gilinamasi į antikos bei Italijos renesanso, baroko architektūros kūrinių planus, konstrukcijas, perspektyvos efektus, menines ir technines detales. Šios žinios sudarė pamatinę studijų pagrindą³⁴.

31 Jerzy Kowalczyk, „Działania dworu królewskiego Wettinów w wymianie kulturalnej i artystycznej polsko-saskiej“, *Barok*, 2000, t. 7/2: 171–192.

32 Tai, kad Gaetano Chiaverio tarp LDK aristokratijos buvo ne tik žinomas, bet ir autoritetingas, liudija architekto Maurizio Pedetti (1719–1799) laiškas. 1746 m. birželio 3 d. laiške, siųstame iš Drezdeno LDK etmonui Mykolui Kazimierui Radvilai Žuvelei tikintis gauti architekto vietą Radvilos dvare, architektas teigia galįs pateikti rekomendacinius laiškus, gautus iš grafo Wackerbartho (Josepho Antono Gabaleono von Wackerbarth-Salmouro?) ir architekto Gaetano Chiaverio; AGAD, AR V 11457, l. 3.

33 Apie bendrus idėjų ir architektūrinių sprendimų inspiracijos šaltinius, tokius kaip, pavyzdžiui, Sant'Agnese in Agone bažnyčia Romoje (architektai Francesco Borromini, Girolamo Rainaldi), Supergos bazilika Turine (architektas Filippo Juvarra), architekto Guarino Guarinio architektūros traktatas *Disegni d'architettura civile et ecclesiastica*, iš kurių įkvėpimo sėmėsi ATR architektūros profesionalai, liudija Giacomo Fontanos 1749/1750 m. atliktas Potockių rūmų Palenkės Radzine rekonstrukcijos projektas. Giacomo Fontana suprojektavo šoninių korpusų pravažiavimo vartus, kurių centrinėje ašyje įkomponuotas nedidelis trijų tarpų bokštas. Vakarinių vartų su bokštu, orientuotų į miestą ir atlikusių pagrindinę įvažiavimo funkciją, fasadas įgaubtos formos. Vartų fasado plastikoje galima išvystyti nežymių stilistinių sąsajų su Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios pirminiu fasadu.

34 Jerzy Kowalczyk, „Architektūros mokymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje naujaisiais laikais“, in *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės barokas: formos, įtakos, kryptys*, sudarė Rasa Butvilaitė (Vilnius: VDA leidykla, 2001), 199–206.

9. Krotoszyño trinitorių Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčios planas, in Mirosława Sobczyńska-Szczepańska, *Architektura trynitarzy na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017

Plan of the Trinitarian Church of St. Peter and Paul in Krotoszyn

Suterminiai žymėjimai
 Grotka
 XVII a.
 1748-1768 m.
 1795-1818 m.
 XIX a. pab.
 XX a. pab.
 XXI a. pab.
 XXI a. pab.
 XXI a. pab.
 XXI a. pab.

KVAL. PAPY. DOK. NR.	UAB Projektavimo ir restauracijos institutas	UAB Projektavimo ir restauracijos institutas	UAB Projektavimo ir restauracijos institutas
ABP, 0287	PV	M. Nemanėnė	ABP
NKPAS 0258	Tytis	E. Palius	ABP
	Branda	A. Mickeles	ABP
NKPAS 0424	Branda	V. Jasiulis	ABP
Kalbos Trumpis	Branda	Turto valdymo ir švietimo departamentas prie LR užsienio reikalų ministerijos	ABP
LT	Branda	Kultūros infrastruktūros centras	ABP

UAB Projektavimo ir restauracijos institutas	UAB Projektavimo ir restauracijos institutas	UAB Projektavimo ir restauracijos institutas
Vilniaus apskrityje vietovės žemėlapis su žemėlapiu Šv. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios (1583) statybos p. 15. Vilniaus apskrityje žemėlapis	Achtybių žemėlapis su žemėlapiu	Achtybių žemėlapis su žemėlapiu
Pirmo aukšto raidos (stilistinė) kartograma, M 1:150	Pirmo aukšto raidos (stilistinė) kartograma, M 1:150	Pirmo aukšto raidos (stilistinė) kartograma, M 1:150
1:150	1:150	1:150
1:150	1:150	1:150
1:150	1:150	1:150

10. Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios pirmo aukšto raidos (stilistinė) kartograma, Purlys Evaldas, PRI, 20-40-PD-T.1

Stylistic cartogram of the development of the ground floor of the Church of Our Lady of Consolation in Vilnius

Rémimąsi tais pačiais vizualiniais šaltiniais, Drezdeno katedros vaizdiniu patvirtina 1761–1779 m. Mikulincuose (Mikulínce, Rusios vaivadija) pastatyta misionierių Švč. Trejybės bei 1766–1772 m. Krotošyne (Krotożyn, Kališo vaivadija) trinitorių Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčios, kurių statybą finansavo Krokuvos kašteliono, Karūnos didžiojo etmono Juzefo Potockio našlė Liudvika Potocka³⁵. Krotošyno trinitorių bažnyčios planas [9 il.], ypač fasado erdvinis sprendimas, artimas Vilniaus augustinų bažnyčiai [10 il.]. Liudvikos Potockos atvejis, kai finansuotos dvi panašaus architektūrinio sumanymo bažnyčios, kurių fasado centre įkomponuotas bokštas, liudija bažnyčios rėmėjų įtaką architektūros objektų planams, kompozicijai, fiksuoja jų estetines pažiūras bei menines ambicijas. Mecenatė aktyviai dalyvavo tiek rengiant projektą, tiek organizuojant statybas, interjero dekoravimo reikaluose³⁶. Šis faktas verčia apmąstyti galimybę, kad Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios pavidalui įtakos galėjo turėti užsakovo mecenato (arba jo našlės) asmeninės preferencijos ir pageidavimai.

Autorius

Vilniaus baroko mokyklai priskiriamų anoniminių architektūros objektų autorystė – problematiškiausias LDK vėlyvojo baroko architektūros klausimas. Architektūros stilistinės kalbos supanašėjimas yra vienas pagrindinių Vilniaus baroko mokyklai būdingų objektų bruožas. Šio miesto sociokultūriniame katile maišėsi, lydėsi ir vienodėjo svetimkilmų architektų atneštos profesinės patirtys ir kūrybiniai principai. Specifinių, vienam ar kitam architektui būdingų požymių išskyrimas yra sudėtinga užduotis. Tyrimus sunkina ir bėgant laikui vykę pastatų remontai, rekonstrukcijos, keitę pirminę statinio funkcinę ir planinę struktūrą, architektūrinę formą, sunaikinę skulptūrinio dekoro elementus arba iškraipę jų plastiką.

Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos architektas yra nežinomas. Istoriografijoje kaip galimi bažnyčios projektuotojai nurodomi keli architektai³⁷. Prielaidą, jog bažnyčios projekto autoriumi galėjo būti

35 Jerzy Kowalczyk, *Świątynie późnobarokowe na Kresach. Kościoły i klasztory w diecezjach na Rusi Koronnej* (Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 2006), 20, 44, 81–82, 322–323; Mirosława Sobczyńska-Szczepańska, *Architektura trynitarzy na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej* (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017), 91–94, 123–126, 149–152, 221–225.

36 Sobczyńska-Szczepańska, *Architektura trynitarzy*, 91–94.

37 Už pagalbą, sprendžiant Paraccos asmenybės rebusą, širdingai dėkoju dailės istorikui Wojciechui Boberskiui.

augustinų vienuolis Erazmas Bartoldas-Grymała (1716–1786), išklė Morelowskis³⁸, pasiremdamas 1930 m. publikuota istoriko, augustinų vienuolijos tyrinėtojo Grzegorz Utho studija³⁹, kurioje trumpai tarp iškiliausių ir žymiausių ATR augustinų pristatytas Erazmas Bartoldas. Morelowskis Erazmui priskiria bažnyčios projekto autorystę remdamasis tik istorine žinute apie pastarojo studijas Italijoje 1739–1745 metais. Trejus metus Bolonijoje jis studijavo teologiją ir filosofiją, Romoje trejus metus gilinosi į kanonų teisę, istoriją ir sakralinę dailę. Šios informacijos Morelowskiui pakako prielaidai iškelti apie galimą Erazmo Bartoldo-Grymałos ir Chiaverio pažintį Romoje. Savo tekste Erazmą Bartoldą-Grymałą vadina Vilniaus augustinų vienuolynų prioru nepaminėdamas, kad šias pareigas jis ėjo tik 1765–1767 metais. Po studijų Erazmas grįžo į Krokuvos augustinų vienuolyną, nuo 1751 m. gyveno ir dirbo Varšuvos konvente. 1760 m. buvo išrinktas Krokuvos vienuolyno prioru, tais pačiais metais atšauktas ir perkeltas į vienuolyną Lietuvos Brastoje, vėliau – į Radziechovą, 1763 m. – į Ciechanovą ir tik 1765 m. buvo išrinktas Vilniaus augustinų konvento prioru. Šias pareigas ėjo tik dvejus metus, nes perkeltas į Lvivą. 1769–1773 ir 1782–1786 m. buvo augustinų provincijos provincijolu. Apie tai, kad galėjo užsiimti architekto praktika arba tiesiog domėtis architektūra, Uthas nepateikia jokios informacijos. Tad šių duomenų ir šių dienų tyrimų šviesoje akivaizdu, jog ši prielaida apie Erazmo Bartoldo-Grymałos autorystę neturi nei šaltiniotyrimio, nei teorinio stilistiniu braižu grįsto pagrindimo.

Antonio Ludovico Paraccos autorystės versiją išklė dailėtyrininkas Mariusz Karpowicz⁴⁰, kurio nuopelnai, tiriant italų meistrų veiklą ATR, neginčijamai svarūs, tačiau Paraccos atveju padaryta skubotų išvadų. Remdamasis Komo provincijos parapinių bažnyčių metrikinių įrašų duomenimis, tyrinėtojas sudarė vertingą Paraccų šeimos genealogijos medį⁴¹.

38 Morelowski, *Znaczenie baroku wileńskiego XVIII stulecia*, 18, 30. Tą pačią M. Morelowskio pateiktą informaciją savo sudarytame žodyne pakartojo S. Łoza; Stanisław Łoza, *Architekci i budowniczowie w Polsce* (Warszawa: Budownictwo i architektura, 1954), 21.

39 Grzegorz Uth, *Skiz historyczno-biograficzny zakonu augustiańskiego w Polsce* (Kraków: Nakład OO. Augustianów, 1930), 310–314.

40 Mariusz Karpowicz, *Antonio Paracca. Architetto del Rococò estremo* (Comune di Valsolda, 2008), 21; Mariusz Karpowicz, *Wileńska odmiana architektury XVIII wieku* (Warszawa: Muzeum Pałac w Wilanowie, 2012), 59–61.

41 M. Karpowicz sudarė šeimos genealoginį medį. Pagal pateiktus duomenis Antonio Ludovico Paracco gimė 1722 m. Kastelo (Castello, Lombardijos regionas, Valsoldos apylinkė) miestelyje, Domenico Andrea Ludovico Carlo Paraccos (1694–1760) ir Margaritos

Metrikų įrašuose aptiktą Antoniją Liudovicą Paraccą sutapatino su Euzebijuszu Łopacińskiego paminėtu Antoniumi Paraccu⁴². Tai, kad LDK dirbusio Paraccos vardas buvo Antonio, į istoriografiją įvedė Łopaciński, pasirėmęs tik žodine Paracco proanūkio Świerżbińskiego informacija⁴³. Tai tikriausiai vienintelė istorinė žinutė, kurioje paminėtas Paracca, vardu Antonio, tačiau šios informacijos neįmanoma patikrinti. 1858, 1864, 1879, 1901 ir 1923 m. publikacijose, kuriose rašoma apie Kraslavos bažnyčios statybą, minimas bevardis italas Paracca⁴⁴. Drujos dominikonų pajamų-išlaidų knygoje įrašytas architektas Paracco taip pat be vardo⁴⁵. Vardų painiava, dar išipynus istorinėms žinioms apie kitus Livonijoje dirbusius Paraccas, klaidino tyrėjus. Ilgą laiką manyta, jog LDK bei Livonijoje dirbo Antonio Ludovico ir jam padedantis jaunesnysis brolis Francesco. Tačiau istoriniuose šaltiniuose architektas vardu Antonio Paracca neaptinkamas, bet yra žinių apie

Martos Marios Merlini (1695–po 1760, Francesco ir Cecilia Merlinių dukters) šeimoje. Turėjo 3 seseris ir du brolius: Andrea Carlo Francesco (1724–?) ir Domenico Francesco (1729–?). Paraccos giminiavosi su LDK dirbusiais architektais Fontanomis bei Domenico Merliniu; Karpowicz, *Antonio Paracca*, 7; Karpowicz, *Wileńska odmiana*, 46–47.

42 Euzebiusz Łopaciński, *Materiały do dziejów rzemiosła artystycznego w Wielkim Księstwie Litewskim (XV–XIX w.)* (Warszawa: Wydawnictwo Państwowego Instytutu Historii Sztuki i Inwentaryzacji Zabytków, 1946), poz. 801, 806.

43 „Architekt, rodem Genuieńczyk, żona Małachowska. Budował kościół w Krasławliu (Inflanty Polskie), oraz kościół Dominikanów w Drui, ten ostatni między 1765 a 1773. Są pewne przypuszczenia, że budował kościoły w Dagdzie fundacji Hylzenów i kościół w Zabiałach (Wołyńce), dawniej powiat Drysieński, gubernii witebskiej. Prawdopodobnie budował on też piękny gmach biblioteki w Krasławliu dla hrabiów Platerów. Osiedlił się on stale na Inflantach, gdzie kupił majątek w powiecie Lucińskim, miał jedyne go syna Dominika i dwóch innych, którzy zginęli w wojnie napoleońskiej, wnuk zaś jego Ignacy Paracco (pisał już nazwisko Parako) w 1863 roku został zesłany za udział w powstaniu na Syberii“; Euzebiusz Łopaciński, „Nieznane dane archiwalne i wiadomości źródłowe do historii sztuki Wilna i b. W. X. Litewskiego od XVII do początków XIX w.“, *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historii Sztuki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, t. III (1938/39): 79.

44 *Pamiętnik Religijno-Moralny: czasopismo ku zbudowaniu i pożytkowi tak duchownych jako i świeckich osób*, Serya nowa, t. 2, nr. 11 (1858): 483; *Encyklopedia powszechna*, t. 16 (Warszawa: Nakład, druk i własność S. Orgelbranda, księgarza i typografa, 1864), 3; Gustaw Manteuffel, *Inflanty Polskie: poprzedzone ogólnym rzutem oka na siedmowiekową przeszłość całych Inflant* (Poznań: Księgarnia Jana Konstantego Żupańskiego, 1879), 117; Gustaw Manteuffel, *Krasław* (Warszawa: Wydawnictwo „Kroniki Rodziny”, 1901), 11; Jan Fijał, „Kościół rzymsko-katolicki w Inflantach pod władztwem Polskim (1582–1772/95)“, *Kwartalnik teologiczny wileński*, r. I, z. 2 (1923): 194.

45 *Expens Fabrychny roku terazniejszego 1773 [...]* JMci Panu Parakkowi Architektowi in vim Jego fatygi – 85 fl. (Liber expensarum Conventus Drujen. Ord. Praed. [...] Anno aeternae sapientiae 1753). Die prima Novembris, VUB RS, F. 4 – A1580, l. 149.

bevardį Paraccą arba Paraccas, kurio vieno vardas buvo Domenico, o kito Francesco⁴⁶. Šaltinių analizė rodo, kad tai buvo vienas ir tas pats asmuo, kurio pilnas vardas buvo Domenico Francesco Paracca, gimęs 1729 m. Kastelo (Castello) miestelyje⁴⁷. Tikėtina, jog į ATR atvyko apie 1750 m. kartu su giminaičiu (pusbroliu?) Domenicu Merliniu (1730 Kastele – 1797 Varšuvoje), vėliau dirbusiu valdovo architektu⁴⁸. Galbūt kartu su juo architektūros mokėsi architekto Giacomo Fontanos (1710 Ščiučine – 1773 Varšuvoje) dirbtuvėse Varšuvoje⁴⁹. Istorinių faktų interpretacija leidžia daryti prielaidą⁵⁰, kad 1755–1756 m. profesinius igūdžius galėjo tobulinti pas Lietuvos didžiojo maršalo Pauliaus Karolio Sanguškos (o vėliau jo našlės) architektą Paolą Antoniją Fontaną (1696 Kastele – 1765 Iziaslave) Iziaslave (Voluinės vaivadija). Gavęs tarnybą Lietuvos didžiojo raštininko Konstantino Liudviko Pliaterio (1722–1778) dvare, kurią veikiausiai parūpino ryšiais garsėjantys giminaičiai Fontanos, persikėlė į Livonijos vaivadiją. Persikėlimo data nežinoma. Įprastai nurodomi 1755-ieji, sutapdinant spėjamo atvykimo į Livoniją laiką su Kraslavos bažnyčios statybos pradžia⁵¹.

Remiantis Pliaterių korespondencijoje esama informacija, Paracca įvairius Pliaterių šeimos architektūrinius sumanymus vykdė maždaug iki 1773/75 metų. Laiškuose buvo aptariami įvairūs politiniai, ūkiniai, ekonominiai, asmeniniai klausimai, dalytasi ir vykdomų statybų reikalų aktualijomis, tame kontekste paminint architektą Paraccą. Nacionalinės kavalerijos

46 Pliaterių sutartys su amatininkais ir kitais asmenimis, 1742–1766, LVIA, f. 1276, ap. 1, b. 292, l. 12–12v; Laiškai Kazimierui Konstantinui Pliateriui, 1761–1766, LVIA, f. 1276, ap. 2, b. 116, l. 90.

47 Karpowicz, *Antonio Paracca*, 7.

48 Przemysław Wątroba, „Domenico Merlini“, in *Słownik architektów*, 314.

49 1751 m. Paracco minimas Varšuvoje; Karpowicz, *Wileńska odmiana*, 46.

50 Iš išlikusių Paolo Antonio Fontanos laišku, siųstų iš Iziaslavo, kuriuos originalo kalba publikavo dailės istorikas Józefas Skrabskis, aiškėja, kad Domenico Paracca palaikė ryšius su tuo metu Iziaslave gyvenusiu Fontana. Domenico Paracco (gyvenantis Lenkijoje, kaip pažymima viename iš laišku) 1756 m. balandžio mėn. buvo išvykęs į gimtinę, tuo pačiu perveždamas Paolo Antonio Fontanos artimiesiems adresuotus laiškus. Tų pačių metų liepos mėn. grįžo su atsakymais Paolui. 1745 m. gegužės 8 d. iš Liubartuvo siųstame laiške minimas Domenico Paracca, kuriam Paolo Antonio Fontana paveda rūpintis jo šeimos namų Kastele (Castello) remontu, autorės nuomone, tapatintinas su Domenico Francesco Paraccos tėvu Domenico Andrea Ludovico Carlo Paracca; Józef Skrabski, *Paolo Fontana: nadworny architekt Sanguszków* (Tarnów: Muzeum Okręgowe w Tarnowie, 2007), 23, 26, 312, 317, 319, 323–324.

51 1755 m. iš Varšuvos atvyko pirmieji misionieriai. Mūrinės Šv. Liudviko bažnyčios ir vienuolyno statybos pradėtos 1756 m.; *Pamiętnik Religijno-Moralny*, 483; *Encyklopedia powszechna*, 3.

rotnistras Konstantinas Kazimieras Pliateris (1746–1807) vienos iš archyvinų korespondencijos bylų asmenvardžių rodyklėje yra nurodęs, kad Domenico Paracca – italas, architektas, ilgus metus tarnavęs jo tėvui⁵². Sistemos architekto Domenico Francesco Paraccos pėdsakų paieškos dar tik pradedamos. Kryptingi tyrimai gali atskleisti naujų faktų apie jo asmenybę ir veiklą, praturtinti LDK architektūros istorinę panoramą.

Apibendrinant Paraccos tapatybės ir autorystės apžvalgą, galima teigti, kad Karpowiczius, pasirėmęs Łopacińskiego informacija, istorinėmis nuotrupomis apie Kraslavoje, Drujoje dirbusį Paraccą, visą tai papildęs savo atrastais metrikų įrašais, sukūrė su istorine realybe prasilenkiančio Antonio Ludovico Paraccos, kaip žymaus LDK architekto, vaizdinį. Pasiremdamas savo, kaip pats įvardijo, menotyrene uosle, Antonio Ludovico Paraccos autorystei Karpowiczius priskyrė nemažai architektūros objektų. Tarp jų ir Vilniaus misionierių bei augustinų bažnyčias, Vilniaus bazilijonų vienuolyno vartus. Dėl šių atribucijų kyla rimtos abejonės. Jei Antonio Ludovico Paracca buvo architektas ir lankėsi, dirbo ATR, tai jo nuopelnai LDK architektūrai, sprendžiant iš „tylinčių“ šaltinių, buvo gerokai menkesni nei Francesco Domenico Paraccos. Antonio Ludovico Paraccos nederėtų sieti nei su Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios projektu, nei su kitais Vilniaus vėlyvojo baroko architektūros paminklais, nes nėra istorinių žinių, o stilistinėmis analogijomis grįstos prielaidos nepakankamos. Domenico Francesco Paracca taip pat negalėjo būti Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios projekto autoriumi, nes šventovės statybos pradžios laikotarpiu – 1738–1746 m. – jis dar buvo vaikas.

Dar vienas architektas, kaip galimas Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios projekto kūrėjas, šio straipsnio autorės į istoriografiją įtrauktas gana neseniai⁵³. Tai architektas ir lipdytojas Jonas Valentinas Tobijas de Dyderszteynas (Joannes Valentinus Tobias de Dyderszteyn, Didreys-teen, Didrichstein, Dietrichstein)⁵⁴. Dyderszteynas ne tik projektavo, bet

52 Laiškai Konstantinui Kazimierui Pliateriui, 1769–1772, LVIA, f. 1276, ap. 2, b. 119, l. 691v.

53 Aukšė Kaladžinskaitė, „Twórcy wileńskiego baroku: architekt Joannes Valentinus Tobias de Dyderszteyn“, *Biuletyn historii sztuki*, t. 73, nr. 3–4 (2011): 415–437.

54 Aukšė Kaladžinskaitė, „Dyderszteyn Joann Valentinus Tobias de“, in *Allgemeines Künstlerlexikon. Die bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, Bd. 31 (München, Leipzig: K. G. Saur, 2002), 393; Aukšė Kaladžinskaitė, „Dyderszteyn Jonas Valentinas Tobijas de“, in *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. 1, XVI–XVIII a., sudarė Aistė Paliušytė (Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005), 96.

taip pat atlikdavo stiuko lipdybos dekoravimo darbus⁵⁵. Vilniaus šaltiniuose pirmą kartą paminėtas 1749 metais. Sostinėje apsigyveno su savo šeima, o 1751 m. susilaukė dukters, kurią pakrikštijo Šv. Ignoto bažnyčioje. Palaikė ryšius su kitais Vilniaus dailininkais. Nors Dyderszteyno veikla Vilniuje, remiantis minėjimu miesto šaltiniuose, tęsėsi vos kelerius metus, tačiau miesto urbanistiniame veide jis paliko pėdsaką. Dirbo dominikonams, bonifratrams, po 1749 m. gaisro atliko jėzuitų Šv. Rapolo bažnyčios perstatymą. Rekonstrukcijos metu buvo atnaujintas fasadas, ant išlikusių brandžiojo baroko laikotarpio mūro struktūrų pristatant du bokštus, remontuotas skliautas ir stogas, presbiterinė pastato dalis, šiaurės vakarų fasade pristatant frontoną su bokšteliu. Pagal Dyderszteyno projektą buvo įrengtas didysis altorius, neabejotinai ir kita vėlyvojo baroko stiliaus vidaus įranga. Jis dirbo ne tik Vilniuje, bet ir kitose LDK vietose. Jo veiklos pėdsakai fiksuoti Kraslavoje, Alūkstoje, Berazvečioje. Remiantis istorinėmis žiniomis, manoma, kad Dyderszteynas 1753 m. suprojektavo vieną plastiškiausių ir išraiškingiausių vėlyvojo baroko sakralinių statinių LDK – Berazvečios Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčią. Ji neišliko, įamžinta tik negausiose XX a. pirmos pusės fotografijose ir fasado brėžiniuose. Po 1753 m. duomenų apie jį nebeaptinkama. Nuoseklus Vilniaus šaltinių tyrimas leido patikslinti, jog Dyderszteynas mirė 1753–1759 m. laikotarpiu. 1760 m. jo našlė Maria Elisabetha Šv. Ignoto bažnyčioje išteikėjo už liuteronų tikėjimo odminio, odminių cecho vyresniojo, Christopho Struwės (Krzysztof Sztruwe)⁵⁶.

Dyderszteyno autorystės prielaida kelta remiantis vizualiniu Šv. Rapolo bei Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bokštų panašumu, konstrukcijos skulptūriškumu ir plastika [11, 12 il.]. Artimos proporcijos, panašus profiliuotų karnizų išlankstymas ir jų ritmas, kontrasto lenktomis ir laužtomis karnizo atkarpomis žaismas, kolonų ir piliastų grupavimas bokštų kampuose, kampinių kolonų atitraukimas nuo sienos. Bokštų architektūrinei raiškai, ypač karnizų plastikai, pavyzdžiu galėjo tapti Turino Madonna del Carmine bažnyčios varpinė, 1732–1736 m. suprojektuota architekto Filippo Juvarros [13 il.]. Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos ketvirto ir penkto bokšto tarpinių karnizų struktūra ir ritmas turi vizualinio bendrumo su Šv. Rapolo bažnyčios didžiojo altoriaus karnizais, o Berazvečios

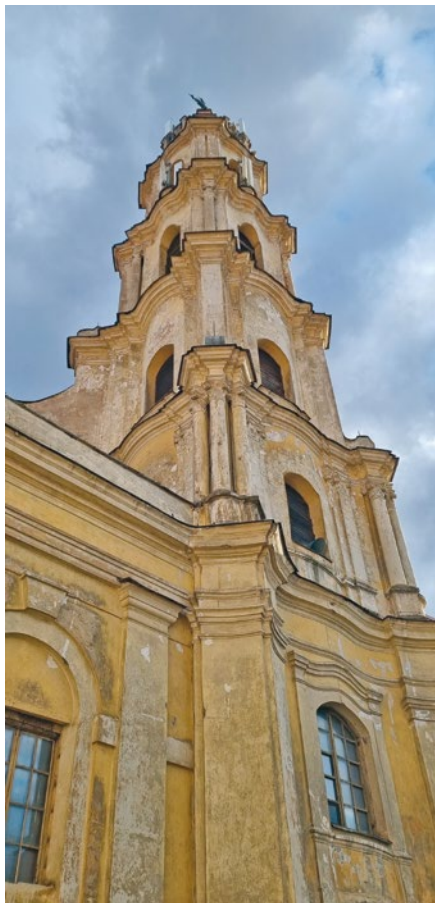
55 Kelių profesijų igūdžių įvaldymas tarp menininkų buvo įprastas epochos reiškiny.

56 Vilniaus Šv. Ignoto bažnyčios metrikų knyga, LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 478, l. 53.

11. Vilniaus Šv. Rapolo bažnyčios bokštas, Aukšės Kaladžinskaitės nuotrauka, 2022

Tower of the Church of St. Raphael in Vilnius, photo by Aukšė Kaladžinskaitė, 2022

12. Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios bokštas, Aukšės Kaladžinskaitės nuotrauka, 2022

Tower of the Church of Our Lady of Consolation in Vilnius, photo by Aukšė Kaladžinskaitė, 2022

bazilijonų bažnyčios pusapvalės apsidės viršų vainikuojančio lenkto skydo siluetas [14 il.] turi paralelių su Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios bokšto sparnais, jungiančiais bokštą su pagrindiniu bažnyčios tūriu. Iškeltos prielaidos pamatus klibina LDK instigatoriaus, pasiuntinio, Tėn-džio galos tėvūno Kazimiero Dominyko Krulikovskio 1738 m. lėšų skyrimo

13. Turino basųjų karmelitų Madonna del Carmine bažnyčios varpinė, Filippo Juvarra (1732–1736), Carlo Dell'Orto nuotrauka, 2015, in wikimedia

Bell tower of the Church of Madonna del Carmine of the Discalced Carmelites in Torino, photo by Carlo Dell'Orto, 2015

bažnyčios statybai faktas. Projektavimo ir statybos darbai galėjo būti pradėti 1738–1746 m. periodu, tai yra anksčiau nei Dyderszteynas atvyko į Vilnių.

Esant tokiai situacijai, galima konstatuoti, kad bažnyčią projektavęs architektas išmanė ne tik brandžiojo baroko stilistiką, bet buvo susipažinęs ir su vienalaikiais Vidurio Europos ir Italijos baroko architektūros pavyzdžiais. Tai liudija architekto Juvarro kūrybai artimi principai⁵⁷.

Tęsiant kito potencialaus bažnyčios kūrėjo paieškas, tyrimo žvilgsnį tenka kreipti į tuos architektus, kurie 1738 m. jau dirbo Vilniuje. Pirmiausia – tai Varšuvos architekto Giuseppè Giacomo Fontanos sūnus Giuseppè

57 Įdomi istorinė detalė: architektas Filippo Juvarra (1678–1736) tam tikrame savo profesinės karjeros etape netiesiogiai buvo susijęs su ATR valdovų užsakymais. Po Lenkijos karaliaus, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jono Sobieskio (1641–1696) mirties našlė Marija Kazimiera d'Arquien su vaikais persikėlė į Romą, kur įsikūrė Palazzo Zuccari. 1710–1713 m. fasado portalo rekonstrukcija ir dekoravimas ATR valdovų herbu buvo patikėti Juvarrai. Jos Romoje įsteigtam privačiam teatrui architektas sukūrė scenografiją; Tommaso Manfredi, „Filippo Juvarra“, in *Dizionario Biografico degli Italiani*, Vol. 62 (Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 2004), žiūrėta 2022 m. balandžio 2 d., https://www.treccani.it/enciclopedia/filippo-juvarra_%28Dizionario-Biografico%29/.

14. Berazvečios bazilijonų Šv. Petro ir Pauliaus
bažnyčia, atvirutė, 1924, Biblioteka Narodowa,
sygnatura: Poczt.5783b

Basilian Church of St. Peter and Paul in Berez-
wecz, postcard, 1924

(Józef, 1716 Varšuvoje – 1773 Vitebske (?))⁵⁸, vienas produktyviausių LDK architektų, galėjęs matyti rengiamus Vėtinų katedros brėžinius, girdėti apie pradėtą realizuoti projektą. Kaip jau minėta, Giuseppę Giacomą Fontaną su Drezdeno katedros architektu Gaetanu Chiaveriu siejo pažintis, profesiniai, galbūt net bičiuliški ryšiai. Giuseppė galėjo asmeniškai pažinoti Chia-verį, su kuriuo galėjo matytis šeimos namuose Varšuvoje arba sutikti tėvo ir Gaetano Chiaverio bendrai vykdytuose projektuose. Fontanų šeima, kuriai priklausė skulptorius Johannas Georgas Plerschas, Gardine gyvenęs architektas Domenico Fontana, visuomet domėjosi architektūros naujienomis, veikiausiai jiems buvo žinomi valdovo ir jo artimos aplinkos statybiniai užmojai, kitų architektų projektiniai ir techniniai sumanymai bei idėjos, tarp aristokratijos plitusios architektūros ir dailės mados. Fontanos palaikė glaudžius santykius su kitais italų architektais, gyvenusiais Varšuvoje, ypač su

58 Wojciech Boberski, „Fontana Józef (Giuseppe III)“, in *Allgemeines Künstlerlexikon. Die bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, Bd. 42 (München, Leipzig: K. G. Saur, 2004), 127–128; Wojciech Boberski, „Giuseppe (III) Fontana“, in *Studi sui Fontana: una dinastia di architetti ticinesi a Roma tra Manierismo e Barocco*: a cura di Marcello Fagiolo, Giuseppe Bonaccorso (Roma: Gangemi Editore, 2008), 445–446; Auksė Kaladžinskaitė, „Nauji architektūros istorijos šaltiniai: architektas Juozapas Fontana“, *Menotyra*, nr. 14 (2014): 285–300.

tais, su kuriais siejo gimto krašto, nusidriekusi Lugano ir Komo ežerų apylinkėse, saitai. Vos 22 metų (įprastai 22–24 metai buvo tas laikas, kada architektas pradėdavo savarankišką praktiką, dažniausiai dar kurį laiką asistuojamas labiau patyrusiam architektui) sulaukęs Giuseppė atvyko dirbti į LDK, kartu atveždamas ir naujausias Varšuvoje plitusias architektūros tendencijas ir naujienas, kurias neabejotinai reguliariai atnaujindavo šeimos laišakai. Jauanas architektas rekomenduotas Sapiegoms⁵⁹, kurie jam patikėjo rūmų Gardine projektavimą ir statybą. Vilniuje Fontana pasirodė apie 1738-uosius. 1742 m. nuolatine gyvenamąja vieta pasirinko Vitebską, tačiau Vilniuje lankydavosi prižiūrėti vienos ar kitos savo vykdomos statybos. Remiantis dailės istoriko W. Boberskio Giuseppės Fontanos architektūrinės manieros charakterizavimu⁶⁰, galima teigti, kad Fontanos braiže ryškiausiai atsispaudė Varšuvos pėdsakas, t. y. namų aplinkoje įsisavinta stilistika, kurioje pynėsi Italijos baroko architektūros meninės raiškos impulsai, semti iš Giovannio Lorenzo Berninio, Francesco Borrominio, Carlo Fontanos raizinių, su XVIII a. pirmos pusės Varšuvos stilistine mokykla, kurios karkasą formavo Tylmano van Gamereno, Giuseppės Piolos, Carlo Antonio Marios Bay'aus, Giacomo Fontanos kūrybiniai principai. Giuseppės Fontanos kūryboje nesutinkamos vienabokštės bažnyčios fasado tipas, projektuotų statinių charakteris labiau statiškas ir monumentalus, bokštai trijų, keturių tarpsnių, masyvesnių proporcijų, nebūdinga minkštas tarpkondignacinių karnizų lenkimas, plastiškų linijų jungtys. Jo pastatuose pagrindinę estetinę puošybos funkciją atliko orderinės sistemos elementai, platūs, itin smulkiai profiliuoti, laužyti karnizai, kolonų ir piliastų sudalytos plokštumos be skulptūrinio dekoru ir lipdinių. Vilniaus vėlyvojo baroko kontekste augustinų bažnyčia taip pat išsiskiria stiuko dekoru stygiu. Polichrominiai tyrimai rodo, jog bažnyčios fasadų sienos buvo dekoruotos sienine tapyba. Fasado tapybinis dekoras imitavo lipdinius, pagrindinio fasado, bokšto sienų plokštumos buvo dekoruotos ištapytomis lamperijomis su apvadais, rokailių ir kartušo motyvais⁶¹. Tačiau lipdinių nebuvimo faktas ir prielaida apie pažintį su Drezdeno Švč. Trejybės

59 Trakų kaštelionui Antanui Kazimierui, vėliau – Lietuvos pakancleriui Mykolui Antanui.

60 Wojciech Boberski, „Późnobarokowa cerkiew katedralna w Witebsku i jej rzymski perwowzór“, *Biuletyn Historii Sztuki*, t. 62, nr. 1–2 (2000): 105–152; Wojciech Boberski, „Z dziejów kościoła bernardynów w Witebsku“, *Biuletyn historii sztuki*, t. 75, nr. 4 (2013): 793–837.

61 Audronė Kaušiniene [ir kt.], Vilniaus augustinų vienuolyno statinių ansamblio Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios polichromijos tyrimų ataskaita (2020), PRI, 20-40-PT-DP-PD-T.2, žiūrėta 2022 m. balandžio 5 d., <https://bendryste.lt/pastato-tyrimai/>.

bažnyčios architektu neatsveria stilistinio bendrumo stokos. Hipotezei formuluoti apie Giuseppe Fontanos autorystę trūksta pagrindimo.

Stilistinio pagrindimo trūksta ir kitiems bažnyčios statybos pradžios laikotarpiu Vilniuje veikusiems architektams. Nuo 1725/1728 m. mieste dirbo Abraomas Würtzneris (Abraham Würtzner, m. 1758 Vilniuje), nuo 1727 m. – Abraomas Genu (Abraham Genu, m. 1769 Vilniuje). 1738 m. Vilniuje įsikūrė Jonas Kristupas Glaubicas (Johann Christoph Glaubitz, m. 1767 Vilniuje). Straipsnio apimtis riboja išsamesnę šių architektų autorinio braižo stilistinę analizę. Galima pasakyti tik, kad Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčioje taikyti planinės struktūros, plastikos principai nebuvo būdingi minėtiems architektams arba, kalbant konkrečiai apie Genu, jai atlikti stinga palyginamųjų objektų, nes architekto veikla labai menkai žinoma.

Analizuojant Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios projekto autorystės klausimą, negalima atmesti galimybės, kad jo brėžinius parengė ne Vilniuje ir ne LDK gyvenantis architektas, o atvykęs iš bendro federacinės valstybės darinio – Lenkijos karalystės. Tačiau remiantis žinomais istoriniais faktais, tokia praktika nebuvo paplitusi. Architekto veikla apėmė ne tik projektavimą, bet ir platų kitų darbų spektrą, kurie negalėdavo būti sklandžiai atliekami nedalyvaujant jam. Projekto autoriui neprižiūrint statybos vykdymo darbų, papildomai tekdavo samdyti darbų priežiūros inspektorius – kitą architektą arba patyrusį, aukštesnės kvalifikacijos mūrininką, gebantį paskaičiuoti sąmatą, suburti statybininkų komandą, iškilus būtinybei, atlikti apmatavimus ir techninius paskaičiavimus, grunto ar esamų pamatų, konstrukcijų įvertinimą, statybos darbų planavimą ir koordinavimą, techninės įrangos bei mechanizmų infrastruktūros organizavimą. Kitas specialistas ne visuomet buvo pajėgus tiksliai perteikti projektinius sumanymus ir susidoroti su organizaciniais sunkumais⁶². Todėl užsakovai pirmenybę teikė vietiniams architektams, dargi teisiniais būdais bandydami apsidrausti, suvaržyti galimus architektų įsipareigojimus kitiems

62 1725 m. Lietuvos didžiojo maršalo Pauliaus Karolio Sanguškos rūmų Gardine projektą parengė architektas, inžinierius, karališkojo Saksų statybos biuro Varšuvoje direktorius Joachim Danielius Jauchas (1684–1754). Parengiamųjų projektui darbų metu jis veikiausiai net nebuvo atvykęs į Gardiną, grunto tyrimus ir matavimus atliko specialiai atsiųstas karininkas. 1725 m. lapkričio mėn. rūmų projektas buvo išsiųstas paštu. Statybos priežiūros administratorių raportai rodo, jog tikėtina dėl to, kad statybos neprižiūrėjo architektas, statyba vyko labai vangiai, kilo įvairių organizacinių sunkumų; Aukšė Kaladžinskaitė, „Architektas Domenico Fontana: autorystės labirintuose“, *Menotyra*, nr. 4 (2018): 266.

užsakovams, apibrėžti leistiną nedalyvavimo prižiūrint statybos darbus terminą. Pavyzdžiui, 1741 m. darbų sutartyje architektas Jonas Kristupas Glaubicas Vilniaus benediktinėms įsipareigojo kasdien prižiūrėti statybos darbus ir bažnyčios statymo metu nepriimti jokių kitų užsakymų⁶³. 1765 m. architektas Jonas Vilhelmas Frezeris Anutos rezidencijos rekonstrukcijos sutartyje Trakų kaštelionui Tadui Oginskiui įsipareigojo statybos vykdymo metu neišvykti ilgiau nei trimis savaitėmis⁶⁴. Šaltiniuose fiksuoti užsakovų nusiskundimai dėl išvykusio architekto vėlavimo grįžti, uždelstų, vilkinamų darbų arba nekokybiško jų atlikimo nedalyvaujant architektui. Pasitaikydavo atvejų, kai veikiausiai dėl didelio kitų įsipareigojimų skaičiaus architektas tiesiog apleisdavo vieną savo statybų⁶⁵, kuri buvo stabdoma, kol bus rastas kitas. Neretai tai tapdavo pirminio projekto iškraipymo priežastimi, nes kitas architektas į projektinius sumanymus įnešdavo savų korekcijų.

Į opią Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios autoriaus problemą dėmesį atkreipė ir dailės istorikas Wojciechas Boberskis. Tyrinėtojas neseniai paskelbė naują Vilniaus vėlyvojo baroko architektūros tyrimams svarbią publikaciją, skirtą architektui Abraomui, veikiausiai Würtneriui⁶⁶, ir jo indėliui į Vilniaus baroko mokyklos raidą⁶⁷. Architekto Abraomo Würtnerio veikla mažai dokumentuota. LDK architektūros istoriografijoje jis minėtas, bet iki šiol nebuvo rimtesnio bandymo išanalizuoti šaltinių informaciją ir rekonstruoti jo kūrybinės veiklos punkturus. Boberskio tyrimas šią spragą užpildo. Straipsnyje, skirtame pristatyti Abraomo veiklą, šaltiniais pagrįstą ir tikėtiną autorystę, tyrinėtojas nagrinėja įvairių Vilniaus ir LDK architektūros objektų stilistiką, ieškodamas požymių, kuriais remiantis galėtų tą objektą įtraukti į galimą Abraomo Würtnerio autorystės lauką. Šiame nagrinėjamų objektų kontekste analizuoja, lygina ir kai kurias

63 Stanisław Lorentz, *Jan Krzysztof Glaubitz: architekt wileński XVIII w. Materiały do biografii i twórczości* (Warszawa: Nakł. Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1937), 39.

64 Wojciech Boberski, „Jan Wilhelm Frezer architekt wileński trzeciej ćwierci XVIII w.“, *Przegląd Wschodni*, t. VII, z. 4 (28) (2001): 1013–1014.

65 Lorentz, *Jan Krzysztof*, 41; Wojciech Boberski, „Architekt Abraham Würtnier (?). Przyczynek do dziejów wileńskiego baroku“, *Biuletyn Historii Sztuki*, t. 83, nr. 3 (2021): 662.

66 Vilniuje tuo metu gyveno ir dirbo du to paties vardo architektai – prancūzas Abraomas Genu ir vokiečių kilmės Abraomas Würtneris. Statybos ir dekoravimo klausimus liečiančiuose istoriniuose šaltiniuose dažniausiai minimas architektas Abraomas be pavardės.

67 Wojciech Boberski, „Architekt Abraham“, 645–682.

Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios architektūrinės detales, konstatuodamas, kad ji Vilniaus baroko mokyklos šedevras, kurios autorystė vis dar lieka mįsle⁶⁸.

Apibendrinimas

Prototipo apžvalga nužymėjo Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios vietą Vidurio Europos vienabokščių vėlyvojo baroko bažnyčių raidoje. Galima matyti, kad bažnyčios statinio autorius gebėjo perimti kertinius vienabokščių bažnyčių, kurių centre įkomponuota varpinė, formų evoliucijos elementus, leidusius sukurti itin veržlų ir plastišką fasadą, savo architektūrine įtaiga nedaug nusileidžiantį išraiškingiausiems Europos pavyzdžiams.

Pirmavaizdžio problemos kontekste italų architekto Gaetano Chiaverio biografijos fragmentai, kūrybinė veikla Sankt Peterburge, Varšuvoje, Drezdene atskleidė sudėtingą, painią, daugialypę XVIII a. pirmos pusės architektūros meninių idėjų, tendencijų, inžinerinių sprendimų sklaidą Europoje, glaudžiai susijusią su architektų karjeros sėkmei svarbiomis pažintimis, protekcija, užsakovų įgeidžiais, profesine konkurencija.

Esamame tyrimų etape Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos projekto autorystės atribucijos siūlas iki galo neišnarpliotas. Autoriaus demaskavimas vis dar lieka prielaidų prieblandos zonoje. Išanalizuotų duomenų visumoje labiausiai įtikinama architekto Jono Valentino Tobijaus de Dyderszteyno autorystės versija, tačiau tvirtai argumentacijai reikia gilesnių stilistinių lyginamųjų tyrimų. Abejonių dėl jo galimos autorystės sukėlė faktas, kad bažnyčios statybos darbai galėjo būti pradėti anksčiau, nei Dyderszteynas atvyko į Vilnių.

Laimėjimu galima laikyti dviejų asmenų išbraukimą iš galimų projekto autorių sąrašo, nes jų autorystės legenda istoriografijoje menkai grįsta šaltiniais ir vizualine analize.

Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčią projektavęs architektas buvo susidūręs su vienabokščių bažnyčių projektavimo praktika, tiesiogiai ar netiesiogiai susipažinęs su Drezdeno Švč. Trejybės katedros projektu. Jo profesinių žinių karkasą formavo ne tik brandžiojo Italijos baroko

68 Ibid., 676.

architektūros tradicijų išmanymas, bet ir beveik vienalaikių Italijos vėlyvojo baroko stilistikos naujovių bei Saksonijos, Bavarijos architektūros konteksto žinojimas, kas atspindėjo Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios fasado formoje, proporcijose, architektūrinių elementų raiškoje.

Gauta — 2022 04 15

Šaltiniai

- Berazvečios Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčios choras, Jano Bulhako nuotrauka, XX a. 3 deš. <https://www.radzima.org/pl/foto/19492.html>.
- Drujos dominikonų pajamų-išlaidų knyga. VUB RS. F. 4 – A1580.
- Kaušiniene Audronė ir kt. Vilniaus augustinų vienuolyno statinių ansamblio Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios polichromijos tyrimų ataskaita, 2020. PRI, 20-40-PTDP-PD-T.2.
- Gervienė, Aušra ir Viktorija Siverskaja. Vilniaus augustinų vienuolyno statinių ansamblio Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios (1093) Savičiaus g. 15, Vilnius, prieangio, prievio, vargonų choro polichromijos tyrimai. Priešprojektiniai pasiūlymai, 2020. <https://bendryste.lt/pastato-tyrimai/>.
- Kazimiero Dominyko Krulikovskio testamentas. LVIA, SA 4282, l. 1–15.
- Laiškai Kazimierui Konstantinui Pliateriui, 1761–1766. LVIA, f. 1276, ap. 2, b. 116.
- Laiškai Konstantinui Kazimierui Pliateriui, 1769–1772. LVIA, f. 1276, ap. 2, b. 119.
- Michetti, Nicola. Kronštato švyturio projektas. Rusijos valstybinis Ermitažo muziejus, inv. nr. OP-4743.
- Pedetti Maurizio laiškai, 1741–1751. AGAD, AR V 11457.
- Purlys, Evaldas. Vilniaus augustinų vienuolyno statinių ansamblio Švč. Mergelės Marijos Ramintojos architektūros tyrimai. PRI, 20-40-PD-T.1.
- Sankt Peterburgo Šv. Kotrynos Aleksandrietės bažnyčios krikšto metrikų knyga, 1710–1740. ЦГИА СПб, f. 347, ap. 1, b. 31.
- Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios metrikų knyga. LVIA, f. 604, ap. 10, b. 8.
- Zilinskas, Robertas. Vilniaus augustinų vienuolyno statinių ansamblio Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčia 1093 ir jos aplinka

Savičiaus g. 15. Atkastų fragmentų architektūros tyrimai, 2021. PRI, AD/21/04-PD.

Literatūra

- Allgemeines Künstlerlexikon. Die bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, Bd. 32, 42. München, Leipzig: K. G. Saur, 2002, 2004.
- Bertocci, Stefano, Andrea Arrighetti, Andrea Lumini, and Federico Cioli. „Multidisciplinary study for the documentation of the Ramintoja Church in Vilnius. Development of 3D models for virtualization and historical reconstruction“. *Disegnarecon*, Vol. 14, No. 27 (2021), 1-16. doi: 10.20365/disegnarecon.27.2021.13.
- Boberski, Wojciech. „Późnobarokowa cerkiew katedralna w Witebsku i jej rzymski perwowzór“. *Biuletyn Historii Sztuki*, t. 62, nr. 1–2 (2000): 105–152.
- . „Jan Wilhelm Frezer architekt wileński trzeciej ćwierci XVIII w.“. *Przegląd Wschodni*, t. VII, z. 4 (28) (2001): 1013–1014.
- . „Z dziejów kościoła bernardynów w Witebsku“. *Biuletyn historii sztuki*, t. 75, nr. 4 (2013): 793–837.
- . „Architekt Abraham Würtzner (?). Przyczynek do dziejów wileńskiego baroku“. *Biuletyn historii sztuki*, t. 83, nr. 3 (2021): 645–682.
- Dizionario Biografico degli Italiani*, Vol. 24, 62, 74, 96. Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1980, 2004, 2010, 2019.
- Drėma, Vladas. *Vilniaus bažnyčios*. Vilnius: Versus aureus, 2007.
- . *Dingęs Vilnius*. Vilnius: Versus aureus, 2013.
- Encyklopedia powszechna*, t. 16. Warszawa: Nakład, druk i własność S. Orgelbranda, księgarza i typografa, 1864.
- Fijałel, Jan. „Kościół rzymsko-katolicki w Inflantach pod władztwem Polskim (1582–

- 1772/95)“. *Kwartalnik teologiczny wileński*, r. I, z. 2 (1923): 177–198.
- Griciūtė-Šverebienė, Liepa. *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*. Vilnius: VDA, 2011.
- Hempel, Eberhard. *Gaetano Chiaveri. Der Architekt der katholischen Hofkirche zu Dresden*, Dresden, Wolfgang Jess Verlag, 1955.
- Kaladžinskaitė, Auksė. „Twórcy wileńskiego baroku: architekt Joannes Valentinus Tobias de Dyderszteyn“. *Biuletyn historii sztuki*, t. 73, nr. 3–4 (2011): 415–437.
- . „Nauji architektūros istorijos šaltiniai: architektas Juozapas Fontana“. *Menotyra*, nr. 4, (2014): 285–300.
- . „Architektas Domenico Fontana: autorystės labirintuose“. *Menotyra*, nr. 4 (2018): 259–277.
- Karpowicz, Mariusz. *Antonio Paracca. Architetto del Rococò estremo*. Comune di Valsolda, 2008.
- Karpowicz, Marius. *Wileńska odmiana architektury XVIII wieku*. Warszawa: Muzeum Pałac w Wilanowie, 2012.
- Kowalczyk, Jerzy. „Działania dworu królewskiego Wettinów w wymianie kulturalnej i artystycznej polsko-saskiej“. *Barok*, t. 7/2 (2000): 171–192.
- . „Architektūros mokymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje naujaisiais laikais“. In *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės barokas: formos, įtakos, kryptys*. Sudarė Rasa Butvilaitė. Vilnius: VDA leidykla, 2001.
- . *Świątynie późnobarokowe na Kresach. Kościoły i klasztory w diecezjach na Rusi Koronnej*. Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 2006.
- Kraševskis, Juzefas Ignacas. *Vilnius nuo jo pradžios iki 1750*, t. 2. Vilnius: Mintis, 2017.
- Lietuvos architektūros istorija: nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, t. 2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
- Lietuvos dailininkų žodynas*. T. 1, XVI–XVIII a. Sudarė Aistė Palušytė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005.
- Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988.
- Łopaciński, Euzebiusz. „Nieznane dane archiwalne i wiadomości źródłowe do historii sztuki Wilna i b. W. X. Litewskiego od XVII do początków XIX w.“. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historii Sztuki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, t. III (1938/39): 49–107.
- . *Materiały do dziejów rzemiosła artystycznego w Wielkim Księstwie Litewskim (XV–XIX w.)*. Warszawa: Wydawnictwo Państwowego Instytutu Historii Sztuki i Inwentaryzacji Zabytków, 1946.
- Lorentz, Stanisław. *Jan Krzysztof Glaubitz: architekt wileński XVIII w. Materiały do biografii i twórczości*. Warszawa: Nakł. Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1937.
- Łoza, Stanisław. *Architekci i budowniczowie w Polsce*. Warszawa: Budownictwo i architektura, 1954.
- Manteuffel, Gustaw. *Inflanty Polskie: poprzedzone ogólnym rzutem oka na siedmowiekową przeszłość całych Inflant*. Poznań: Księgarnia Jana Konstantego Żupańskiego, 1879.
- . *Krasław*. Warszawa: Wydawnictwo „Kroniki Rodziny“, 1901.
- Morelowski, Marian. *Znaczenie baroku wileńskiego XVIII stulecia*. Studia nad dawną sztuką wileńską. Wilno: Nakładem autora, 1940.
- Pamiętnik Religijno-Moralny: czasopismo ku zbudowaniu i pożytkowi tak duchownych jako i świeckich osób*. Serya nowa, t. 2, nr. 11 (1858).
- Piramidowicz, Dorota. *Feniks świata litewskiego: fundacje i inicjatywy artystyczne Kazimierza Leona Sapiehy (1609–1656)*. Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 2012.

- Sobczyńska-Szczepańska, Mirosława. *Architektura trynitarzy na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017.
- Skrabski, Józef. *Paolo Fontana: nadworny architekt Sanguszków*. Tarnów: Muzeum Okręgowe w Tarnowie, 2007.
- Słownik architektów i budowniczych środowiska Warszawskiego XV–XVIII wieku*. Red. nauk. Paweł Migasiewicz [ir kt.]. Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2016.
- Studi sui Fontana: una dinastia di architetti ticinesi a Roma tra Manierismo e Barocco*: a cura di Marcello Fagiolo, Giuseppe Bonaccorso. Roma: Gangemi Editore, 2008.
- Uth, Grzegorz. *Skiz historyczno-biograficzny zakonu augustiańskiego w Polsce*. Kraków: Nakład OO. Augustianów, 1930.
- Малиновский, Константин. *Доминико Трезини*. Санкт-Петербург: Крига, 2007.

Santrumpos

- AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (Vyriausiasis senųjų aktų archyvas Varšuvoje)
- LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas
- PRI – Projektavimo ir restauravimo instituto archyvas
- VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius
- ЦГИА СПб – Центральный государственный исторический архив Санкт-Петербурга (Sankt Peterburgo centrinis valstybės istorijos archyvas)

Summary

The Church of Our Lady of Consolation in Vilnius: The Problem of Prototype and Authorship

Auksė Kaladžinskaitė-Jocienė

Keywords: 18th century, Church of Our Lady of Consolation in Vilnius, Late Baroque architecture, prototype, authorship, architects.

In the context of the Vilnius Baroque School, the Augustinian Church of Our Lady of Consolation stands out as a distinctive architectural gem. The façade of this single-tower church is unparalleled among sacral architecture not only in Vilnius but throughout the entire Grand Duchy of Lithuania in the 18th century. Despite its uniqueness, the church has long been overlooked by art and architecture historians due to the loss of the Augustinian monastery's archive, which contained crucial construction documents. The absence of archival records has hampered research into the church and monastery's history, and the identity of the architect remains a mystery obscured by various assumptions.

The construction of the church, initiated by Kazimierz Dominyk Królikowski, the prosecutor and envoy of the Grand Duchy of Lithuania, supervisor of Tendžiogala, began in 1738, funded by his will. The construction and interior decoration unfolded between approximately 1738/46 and 1757. Around 1790–1810, the façade underwent reconstruction with the addition of square-plan annexes, the treasury-library and the chapel of the Lord Jesus. This alteration, while expanding the church, deviated from the original design, disrupting the intended emphasis on the vertical line, dynamism, and the impression of spatial dissection.

The article focuses on two main issues: the potential prototype of the church and its authorship. It briefly traces the evolution of single-tower Catholic churches in Central Europe and posits the Cathedral of the Holy Trinity in Dresden, commissioned by Augustus III, King of Poland and Grand Duke of Lithuania, as a key prototype for the church façade. Gaetano Chiaveri, an architect from the royal court milieu, supervised the design of the Dresden Cathedral and its construction, which began in 1738. The article explores segments of Chiaveri's creative path to uncover how certain cultural

experiences and architectural ideas circulated in various socio-cultural environments, among different creators and states, shedding light on the channels through which the Dresden Cathedral's concept could have developed and reached Vilnius.

The architect responsible for the design of the Church of Our Lady of Consolation remains unknown, with historiography suggesting several potential architects. This article critically assesses the validity of these assumptions. It concludes that attributing the authorship to the Augustinian monk Erazm Bartold-Grymała lacks source-based and theoretical justification rooted in stylistic features. An additional review of historiography, along with an analysis of both previously discovered and new sources, rejects the claim of Antonio Ludovico Paracco's authorship. While the version proposing Joannes Valentinus Tobias de Dyderzteyn (Didreysteen, Didrichstein, Dietrichstein) as the architect, which had been previously raised by the author of this article, it is now subject to questioning. Although, in the totality of the analyzed data, Dyderzteyn's authorship seems the most convincing, deeper stylistic and comparative studies are deemed necessary for robust argumentation. Doubts about his possible authorship stem from the newly discovered fact that the construction of the church might have started before Dyderzteyn arrived in Vilnius.

The article explores the potential authorship of Giuseppe (Józef) Fontana, an architect active in Vilnius. This analysis is based on the interpretation of historical facts and a stylistic examination. Among the architects of the Grand Duchy of Lithuania, Fontana is considered as an architect who could have been exposed to the construction of the Wettin Cathedral or its drawings, possibly even having a personal acquaintance with the architect Gaetano Chiaveri. However, a critical analysis of the architectural stylistics reveals no common features between Giuseppe Fontana's work and the Church of Our Lady of Consolation in Vilnius, making it difficult to hypothesize about his authorship. The article briefly discusses several other architects working in Vilnius during the church's construction.

It is concluded that the architect behind the design of the Church of Our Lady of Consolation was knowledgeable about the practice of designing single-tower churches. Their professional expertise encompassed not only the traditions of Italian High Baroque architecture but also familiarity with the contemporaneous stylistic innovations in Italian Late Baroque and the architectural context of Saxony and Bavaria. These influences are reflected in the shape, proportions, and expression of the architectural elements of the Church of Our Lady of Consolation's façade.